

Іван Руснак

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО КАНАДИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Зародження і розвиток українського шкільництва в Канаді зумовлений об'єктивними суспільно-політичними та соціально-економічними умовами кінця XIX – початку XX століття, коли до цієї країни почали безперервним потоком прибувати емігранти з України. Гнала їх за океан нужда і голод, соціальний і національний гніт, політичне безправ'я на рідних землях.

Українці, які жили тут за своїм традиційним принципом «Громада – великий чоловік», прибули до Канади напередодні Першої світової війни (перша хвиля еміграції). Опинившись на чужині, далеко від звичного, усталеного віками способу життя, вони ще гостріше відчували потребу один в одному, у спільноті, щоб гуртом вирішувати нагальні проблеми, які раз по раз поставали перед ними. А поселення колоніями якраз і давало їм можливість задовольняти свої суспільно-культурні потреби, духовні запити.

«Ідеї створення маленької України в Канаді, – згадує Дмитро Прокоп, – дуже сприяла дискримінація, від якої страждали наші піонери в початках свого поселення» [7, с. 18]. Причиною цього значною мірою було ще й те, що українці не знали англійської мови і (а це, мабуть, найважливіше) не хотіли втратити свого національного коріння, стати «Іванами без роду і племені». То ж «чи не чудом треба уважати той факт, що велика частина нашого народу, приїхавши сюди без ясного політичного обличчя, аж тут, на чужій землі, у дуже несприятливих умовах, знайшла свою політичну ідентичність. Коли інші народи асимілювалися, поривали зв'язки з своєю мовою, культурою, а інколи навіть із своїми рідними, наш народ не тільки не цурався себе, своєї мови, своєї культури, своєї церкви і своїх традицій, він, наче по східцях, підіймався угору, до нової національної свідомості, навіть більше, він активно включився в боротьбу за права свого народу на рідних землях» [7, с. 19-20].

Утвердженню національної самобутності й національної самосвідомості в умовах поліетнічного оточення сприяло також закріплення за поселеннями іммігрантів українських назв, які ідентифікують оселю чи суспільну групу з історично-географічними

цінностями спільноти, зокрема тими, що залишились на отчій землі. Перша українська оселя, що постала в Манітобі, дістала назву «Русь». Школа «Галичина», одна з найстаріших у цій провінції, отримала назву, яку має західна частина України, звідки приїхало найбільше емігрантів. Однією з перших організована школа «Буковина», що мала нагадувати своїм учням та й усім мешканцям населення іншу частину їхньої Батьківщини. А такі назви, як Ярослав, Володимир, Шевченко, Дорошенко, Тарас, Куліш, Ольга, Мазепа, Хмельницький, Київ, Тереховля, Косів, Коломия, Стрий, Дніпро, Дністер, Прут та багато інших постійно тримали в пам'яті визначні історичні постаті, назви міст і річок України. Як засвідчують дослідження українсько-канадських істориків та мовознавців, понад 130 українських назв різних місцевостей у Канаді перенесено емігрантами зі Старого краю, і вони стали загальноканадськими.

Формуванню етнічної спільноти в Канаді у великій мірі сприяло виховання в дітей і молоді, передусім тих, хто народився на американському континенті (до Канади в піонерську добу масово прибували українці із США), любові до історичних та культурних цінностей народу, з якого переселенці вийшли. Частину цих цінностей (звичаї, традиції, обряди, художню літературу, музику, образотворче мистецтво) емігранти привозили з собою зі Старого краю, і вони ставали основою розбудови їхнього національно-духовного життя на нових землях, передавалися як найдорожчі скарби від покоління до покоління, знаходили втілення в домашньому побуті, громадському житті, світосприйманні, прагненні послугоуватися своєю рідною мовою не тільки в родині, але й у церкві, школі, установах місцевого самоврядування.

Вивчення української мови, введення учнів у світ української культури, історії, духовності стало основним завданням рідних шкіл, які організовувалися поряд із державними двомовними школами, що проводили активну асиміляторську політику і тим самим не забезпечували виховання українців та й інших емігрантів у національному дусі. Рідні школи, навчання в яких проводилося у вечірній час в суботу і неділю, а в окремих із них і посеред тижня, мали своїм головним покликанням ввести учнів у чарівний світ українства, прищепити їм любов до минулого України, виховати готовність боротися за її щасливу прийдешність. Оцінюючи роль рідних шкіл у формуванні української діаспори як етнічної спільноти, її провідні діячі згодом відзначали: «...американська чи канадійська школа – хай і з

кількома годинами української мови в тиждень! – не дасть, бо не годна дати нашій дитині того, чого би ми бажали собі. Вона не допоможе їй пізнати минуле й теперішнє України, не розкриє перед нею всіх її чарів і принад, не навчить любити її і служити їй віддано, щиро, до загины. Для цього організовано в багатьох осідках нашої еміграції окремі школи або курси українознавства... Досвідчені виховники стараються при помочи живого слова, лектури, світлин і картин вичарувати в молоденьких душах образ далекої рідної України і запалити в них вогонь любови до Неї» [1, с. 6].

Така цілеспрямована, наполеглива, самовіддана праця дає вагомі й відрадні результати. «Кожний посторонній спостерігач завважить, яка велика різниця між тими нашими дітьми, які відвідують школу українознавства, та їхніми товаришами, які знають тільки американську школу. Перші говорять між собою чистою українською мовою, цікавляться українськими імпрезами, радо беруть в руки українську книжку чи газету. А ті другі, де лише можуть, уникають української мови. Вони не вміють висловити нею своїх думок, бо не вистачає їм слів. Культурне чи громадське українське життя не цікаве для них. Українська книжка чужа для них. Вони бокують від молодечих українських організацій, стають байдужими до справ свого народу, пропащими. І як ми не зарадимо цьому лихові, весь наш труд і жертви підуть на марне, всі наші національні надбання пропадуть» [1, с. 6].

Аби подібного не сталося, з ініціативи українських громадських і культурно-просвітницьких товариств розгорнулася широка кампанія за організацію в усіх поселеннях, де мешкають українці, рідних і парафіяльних шкіл, а згодом бурс та інститутів, які стали справжніми осередками українського національного життя в Канаді, виплекали не одне свідоме покоління щирих патріотів, справжніх подвижників національної культури й освіти, невтомних поборників їх утвердження на канадській землі.

Головним, рушійним фактором зародження й еволюції українського шкільництва в Канаді впродовж усієї його історії були офіційна державна політика Канади в галузі освіти й виховання молоді і передусім генезис української етнічної спільноти. Це дає нам підстави виділити в розвитку освіти канадських українців такі основні періоди:

- перший період (1898-1916 рр.) – зародження і розвиток українського шкільництва в умовах державної двомовної системи освіти. Українці в цей час навчалися в елементарних (народних), відсторонених (сепаратних) школах,

що давали початкову освіту, та в учительських семінаріях (бурсах), де мали змогу отримати кваліфікацію вчителя третього (найнижчого) класу. Діяли приватні (рідні) школи українознавства та українські виховно-освітні інституції – бурси;

- другий період (1916-1970 рр.) – становлення і розвиток системи українського шкільництва в умовах скасування двомовного навчання в державних освітніх закладах. Українознавчу освіту й національне виховання молоде покоління канадських українців отримувало в рідних школах різного типу (початкова освіта), на курсах українознавства (середня освіта), університетах (вища освіта), дошкільних установах, позашкільних освітніх закладах (інститути, колегії, літні курси, оселі), державних елементарних і середніх школах окремих провінцій (навчання тільки української мови);

- третій період (почався 1971 р.) – еволюція українського шкільництва в умовах багатокультурності і відновлення двомовного навчання в системі державної освіти (вивчення української мови як навчальної дисципліни і викладання українською мовою окремих шкільних предметів).

Зародженню і розвитку українського шкільництва сприяло поселення компактними групами, налагоджене громадське життя, сприяло прагнення прогресивної частини спільноти дати освіту дітям і молоді. Зрештою, це співпало з намірами урядових кіл: вони розглядали її як найкращий засіб канадіянізації, асиміляції молодого покоління іммігрантів та перетворення його на продуктивну силу суспільства. Тим більше, що федеральний закон про освіту вимагав обов'язкового навчання дітей шкільного віку. Його реалізацію забезпечували два типи елементарних початкових шкіл – народні (публічні) і «відокремлені» (сепаратні), які покликані формувати державницький світогляд учнів, сприяти їх соціалізації і здійснювати асиміляцію дітей емігрантів.

Зародження й розбудова українських рідних шкіл у Канаді зумовлена асиміляційною політикою держави і потребою етнічної меншини сформувати національну свідомість і самосвідомість, національний характер молодого покоління українців, щоб забезпечити у такий спосіб свій саморозвиток.

Першими виникли рідні школи, головним завданням яких було дати дітям знання української мови і виховати в українському патріотичному та релігійному дусі, закласти основи національного

світогляду. Засновниками їх стали церковні парафії, культурно-просвітницькі товариства, а пізніше й політичні організації. Вони відкривали українські школи трьох типів: цілоденні (паралельно з державними елементарними), вечірні (або суботні), вакаційні (на час літніх канікул). Основними навчальними дисциплінами в них були рідна мова, література, історія, культура України, релігія. Проводились практичні заняття з декоративно-ужиткового мистецтва. Діяли хорівий, музичний, драматичний і танцювальний гуртки. Навчальний процес будувався на принципах природо- і культуровідповідності, гуманності, зв'язку з життям. Особлива увага приділялась потребам і зацікавленню учнів, виявам їх активності і творчості, розвитку самостійної діяльності під керівництвом учителя. Рідні школи, що давали своїм вихованцям початкову українознавчу освіту, перетворилися в центральну і найбільш поширену ланку українського шкільництва в Канаді.

У боротьбі за утвердження й розвиток системи національного виховання й освіти українців у цій державі важливу роль відіграли бурси й інститути, їх заснування наприкінці 1910-х рр. викликане необхідністю створити сільській молоді, яка навчалася в середніх школах, коледжах і університетах, належні побутові умови і, що найголовніше, продовжити формування національно свідомої, гармонійно розвиненої особистості. Вихованці цих інституцій вивчали українську мову, літературу, історію України, оволодівали музикою і співом, декламували, набували навичок організаційної, культурно-просвітницької та педагогічної (працювали вчителями рідних шкіл) роботи. Починаючи з 50-х рр., інститути розширили сферу своєї діяльності. Вони проводили літні курси української мови для студентів, курси українознавства для вчителів рідних і державних шкіл. З їх ініціативи відкривалися літні оселі (табори) для поглибленого вивчення української мови, де, крім обов'язкових навчальних занять, спілкування відбувалося рідною мовою (т. зв. повне мовне заглиблення). Ці своєрідні освітньо-виховні заклади і надалі залишаються важливим чинником виховання української інтелігенції в діаспорі та збереження етнокультурної ідентичності канадських українців.

Система українського шкільництва в Канаді на початку 50-х рр. збагатилась такою важливою складовою, як курси українознавства. Вони працюють за програмою середньої школи і цим самим розширюють, поглиблюють і систематизують знання учнів, отримані

ними в елементарній школі, а також дають право своїм випускникам вступати до університетів.

Навчальний план курсів розрахований на п'ять років (8-12 класи) і включає такі предмети, як релігія, українська мова, література, історія, географія України, археологія, музика, мистецтво, риторика. Студенти курсів українознавства навчалися за підручниками, створеними як в Україні, так і в Канаді. Однак їх не вистачало. Ця обставина змушувала педагогів постійно вдосконалювати навчально-виховний процес, урізноманітнювати методика проведення занять, застосовувати найбільш ефективні засоби навчання. Навчальний процес будувався на принципах народності, гуманізму, активності, творчої співпраці, зв'язку з життям, послідовності і систематичності, наочності й науковості. Студенти залучались до видання газет і журналів, проведення дискусій, творчих вечорів, конкурсів, концертів. Участь у культурно-просвітницькій роботі розширювала їх світогляд, поглиблювала знання рідної мови й інших українознавчих дисциплін, сприяла вдосконаленню умінь і навичок. Матуранти (дипломовані випускники) курсів ставали студентами коледжів і університетів, учителями рідних шкіл, вихователями дошкільних установ, поповнювали ряди національно-свідомої частини української спільноти. Своєю активною діяльністю у різних сферах суспільного життя вони сприяли консолідації етнічної меншини, зростанню її ролі в житті країни поселення.

У функціонуванні системи українського шкільництва в Канаді важливу роль відіграє підсистема дошкільного виховання, яку творять дитячі садочки, світлички, класи передшкілля. Розвиток її започаткований у післявоєнний період (третя хвиля еміграції), коли українська спільнота усвідомила, що молоде покоління (батьки і, отже, їхні діти) органічно входить у соціум країни поселення (для нього країни народження) і таким чином втрачається для етнічної громади.

Вберегти його від асиміляції якраз і покликані були українські дошкільні установи, релігійне й національне виховання дітей дошкільного віку засобами українознавства. Програма релігійного виховання передбачала ознайомлення вихованців, незалежно від конфесійної приналежності батьків, з повсякденною практикою духовного життя, елементарними знаннями про Бога, релігійними обрядами українців. Національний напрям освіти забезпечував оволодіння (відповідно до віку) розмовною українською мовою, а також основоположними відомостями з таких українознавчих

предметів, як література, історія, географія, природознавство, культура (мистецтво). Водночас вихованці дошкільних установ оволодівали навичками творення виробів українського народного декоративно-прикладного мистецтва (вишивка, різьба, скульптура, писанкарство), засвоювали дитячі жанри національного фольклору і хореографії. Реалізація навчальних програм здійснювалася на засадах природовідповідності, наступності й послідовності, які відповідали загальнонауковим принципам вікової психології і педагогіки. Підсистема українського дошкілля, яка функціонує у місцях сукупного проживання українців, закладає надійні основи національного виховання підростаючих поколінь, однак користує з цієї можливості незначна частина етнічної спільноти.

Українське шкільництво в Канаді зародилося і впродовж першого півстоліття розвивалося переважно на основі досягнень вітчизняної педагогіки, передусім класичної та західноукраїнської періоду 20-30-х рр., звідки у міжвоєнний період прибувала основна маса іммігрантів. Серед неї були поселенці з середньою, іноді й вищою педагогічною освітою, які ставали подвижниками рідношкільного навчання в Країні кленового листка.

Основою розвитку українського шкільництва в цій державі стала народна педагогіка, насамперед такі її засоби, як рідна мова, історія, культура, література, звичаї, традиції, обряди, ігри і т. п. Зумовлено це тим, що кожне покоління іммігрантів привозило їх з собою у Новий світ як найдорожчий скарб, що допомагав зберегти національну самобутність українців на чужині, виплекати у них любов до матері-України і водночас активізувати етнокультурний процес, зокрема й освітній, у середовищі спільноти.

Традиційна народна педагогіка та умови життя визначили мету й завдання, структуру і зміст навчальних планів українознавчих освітньо-виховних закладів. Обов'язковими у них були такі дисципліни, як мова, література, історія, географія, культура, археологія, мистецтво, музика, співи, риторика.

Особливостями розвитку шкільництва в Канаді слід вважати коливання кількості дітей, які навчалися в рідній школі; пошук ефективних засобів дидактичного забезпечення навчально-виховного процесу; перевагу виховної мети перед навчальною; створення належної навчально-матеріальної бази; еволюцію навчальних планів і програм відповідно до зміни мети і завдань школи; вдосконалення підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів і

взаємозв'язок школи з громадськістю у вирішенні проблем навчання і виховання підростаючих поколінь канадських українців.

У центрі уваги громадських діячів і педагогів української діаспори в Канаді постійно перебувала проблема підручників з українознавчих дисциплін. Фактично саме вони визначали зміст, організацію процесу навчання, зумовлювали вибір форм, методів і прийомів педагогічної діяльності. Водночас підручники були важливим засобом самоосвіти школярів. Особливого значення надавалось створенню букварів і читанок з урахуванням регіональної специфіки, написанню підручників з української мови, літератури, історії, географії України, культури (автори І. Шклянка, І. Киріак, Б. Білаш, І. Боднарчук, Л. Дєполович, І. Крип'якевич, С. Рудницький, П. Волиняк, М. Матвійчук, В. Крип'якевич, О. Копач, І. Холмський, М. Дольницький і ін.). Протягом минулого століття збагачувався зміст підручників, насамперед їх українознавчий аспект, розширювався методичний апарат, удосконалювався дизайн. Це давало можливість педагогам рідних шкіл і курсів українознавства використовувати різноманітні форми навчальних занять, втілювати національну ідею, забезпечувати виховний аспект навчання, формувати гармонійно розвинену особистість учня на основі найновіших досягнень наукової і народної педагогіки.

Розвиткові національної освіти українців значною мірою сприяла офіційна політика держави, яка проголосила спершу двокультурність, а згодом, завдяки наполегливій боротьбі національних меншин за свої права, і багатокультурність. Якщо у 60-х рр. в державних середніх школах українська мова вивчалася в старших класах як навчальний предмет, то з середини 70-х рр. вона, крім того, стає мовою викладання окремих дисциплін, що зміцнює її офіційний статус і роль у життєдіяльності етнічної меншини. Українські вчені і педагоги-практики розробили серію підручників для вивчення української мови як другої, а також переклали українською мовою англійські підручники з дисциплін (суспільствознавство, здоров'я, релігія і музика), які викладалися їх рідною мовою. Найбільший ефект у реалізації Української двомовної програми дав навчально-методичний комплекс «Нова» (автор О. Білаш), підручники Яра Славутича, В. Шелеста, К. Турко, Г. Грекул та ін. Сьогодні ними активно користуються вчителі українських шкіл і в інших країнах проживання українців.

Таким чином, за більш як столітню історію українське шкільництво в Канаді оформилося в чітку систему, яка динамічно

розвивалася й удосконалювалася відповідно до зміни її мети і функцій. Та увесь цей час вона була і продовжує залишатися провідним засобом національної освіти й виховання молодих поколінь канадських українців, рушійним фактором розвитку етнічної меншини.

Наші дослідження засвідчують, що провідними чинниками формування й саморозвитку української спільноти в Канаді є церква, громадсько-культурні організації й установи, рідномовне шкільництво. Вони допомогли їй зберегти етнічну самобутність і водночас інтегруватися в канадське суспільство. Ці ж фактори, головним чином, забезпечують життєздатність української діаспори і в новому столітті.

-
1. Васишин І. Підготовляймо зміну (На порозі нового шкільного року) / І. Васишин // Наш світ. – 1960. – № 7-8.
 2. Головінський І. Психічний розвиток у дитячому і юнацькому віці та зв'язані з ним виховні проблеми в еміграційній дійсності / І. Головінський // Ми і наші діти. – Торонто – Нью-Йорк, 1965. – Збірник 1.
 3. Етнос і соціум. – К., 1993.
 4. Кремар Р. Рівні права // Новини. – 1913. – 23 вересня. – Ч. 51.
 5. Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1968. – Т.2.
 6. Марунчак М. Студії до історії українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1968-1969. – Т.3.
 7. Прокоп Д. Українці в Західній Канаді. До історії їхнього поселення та поступу / Д. Прокоп. – Едмонтон – Вінніпег, 1983.
 8. Рудницький Яр / Яр Рудницький // Слово на сторожі. – 1968. – № 5.
 9. Чорнейко М. Щоб не забути і Денні події / М. Чорнейко. – Саскатун, 1964.